

Народна архитектура у просторном планирању и туризму*

ДОБРОСЛАВ СТ. ПАВЛОВИЋ

Законски прописи који се односе на просторно планирање и на заштиту културних добара, као и многе друге законске одредбе, везане за решавање и уређење појединих простора у Социјалистичкој Републици Србији, условљавају одређене односе према непокретним културним добрима. То су, пре свега, споменици културе као грађевински и архитектонски објекти и њихове целине, други објекти, делови објеката и целина везаних за одређену средину, а исто тако и простори који означавају делове урбаних и руралних насеља, од посебног културног и историјског значаја.

Према томе, под културним добрима подразумевамо и споменике народне архитектуре.

Проматрајући, међутим, просторне и генералне урбанистичке планове који на систематски начин поступно покривају територију Србије — у целини, у регионима, у појединим насељима — уочавамо да се поменуте законске одредбе примењују, пре свега, на поједине објекте такозване монументалне архитектуре, на споменике превасходно историјског обележја, на културноисторијске целине, па и на мањи број делова урбанизованих насеља. Народно градитељство, као традиционални облик народног стваралаштва најмање је предмет пажње наших урбаниста и архитеката. Готово да се и не пружају просторна решења која би у Србији, ма у ком виду, поштовала ту традицију. Уколико таква решења и постоје, изражена су једино приликом задржавања покоје занимљиве занатскотрговачке четврти, или приликом преуређења каквог преосталог старинског здања — понајпре за потребе музеја или за коришћење у угоститељске сврхе.

Првенствено због недовољног разумевања домаћег живља, с муком се улаже велики труд у покушају санације појединог објекта или ревитализације одабране целине. Тако се, на пример још увек води борба за стварно очување старе ваљевске чаршије „Тешњар," за обнову Амир-агиног хана у Новом Пазару, за преуређење механе манастира Љубостиње, или конака испред Студенице за туристичке намернике. На ове, и још покоје њима сличне примере, углавном се и своде све послености ове врсте.

Међутим, интервенције тога обима нису ни у ком случају довољне да би се њима трајније, достојније и корисније обележио значај народне архитектуре на простору који се плански сређује. Даље присуство овог вида нашег културног наслеђа не сме се свести само на фактографско обележавање његових некадашњих вредности које су, за данашњи, а поготову за

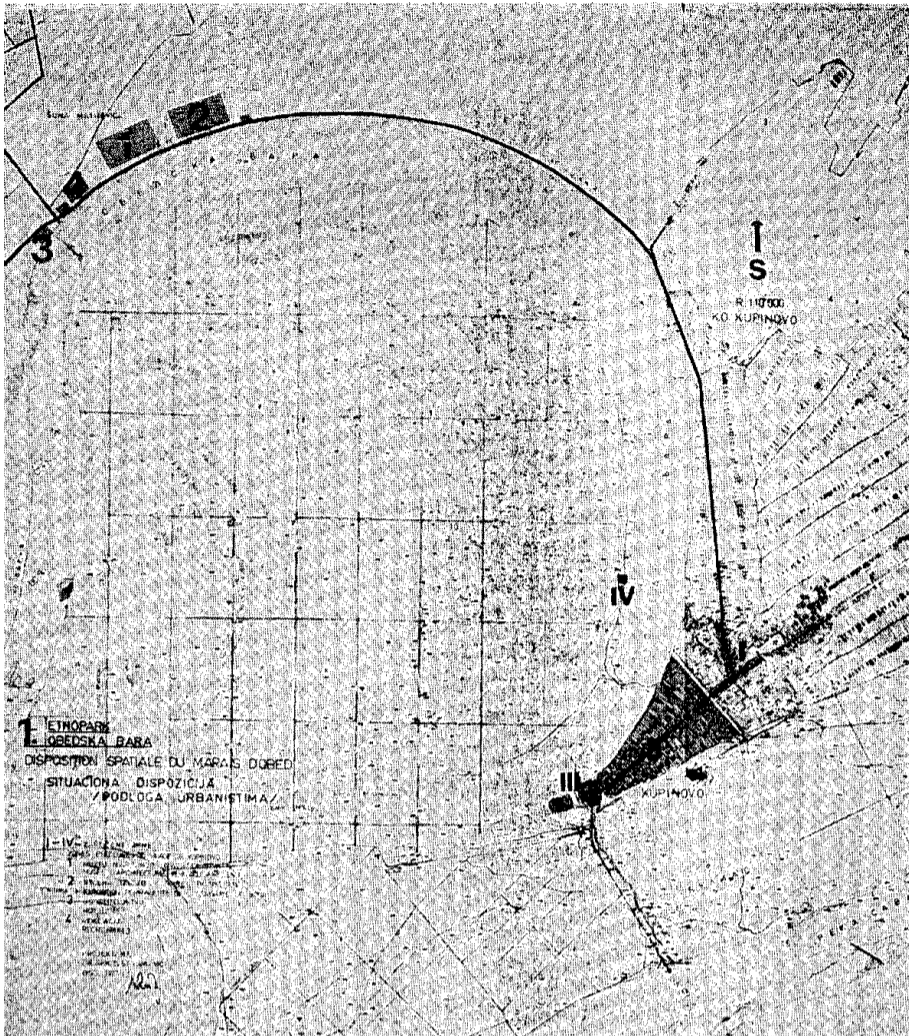
још организованији живот који тек настаје, превазиђене у употребном смислу. То наслеђе мора одиграти улогу учитеља који располаже драгоценим искуством у остваривању нових услова за бољи и лепши живот на нашем тлу.

Немачки песник Моргенштерн (Christian Morgenstern, 1871—1914) нам поручује: „Покажи ми како градиш, па ћу ти рећи ко си!" У архитектури куће и структури сеоског насеља у ранијим временима су владале изузетна логика, искреност и лепота, које су спонтано стварале народне стилове, карактеристичне за своја поднебља. Та је архитектура веома рационална по свом облику и функцији, изворна је у односу на амбијент из кога је потекла, користећи превасходно локалне грађевинске сировине. Као крајњи исход таквог градитељства, обликована су и најлепша здања која су се у естетском погледу складно уклопила у амбијент. По совјетском уметнику Станиславском (Константин Сергејевич Станиславски, 1863—1938) „изворна уметност свих народа и векова разумљива је читавом човечанству."

Могли бисмо слободно рећи и за наше народно неимарство да је у питању „архитектура која се ствара без архитектата," како је Американац Рудовски духовито назвао слична градитељска остварења спонтано настала на разним континентима. У својим млађим годинама, путујући Балканским полуострвом, француског архитекту-урбанисту Л. Корбизијеа (Le Corbusier, Edouard JeanneretGris 1887—1965) је задивила бондручна кућа источњачког типа. Основне одлике њене конструкције, однос маса и отвора и организација унутрашњег простора, пружили су му многа надахнућа у пројектовању појединих најсавременијих објеката који су му пренели славу широм света.

Зар такво градитељско наслеђе не би могло утицати, с једне стране, на поправку исквареног укуса данашњег сељака као градитеља свог новог дома, а, с друге стране, модерним архитектима са нашег тла дати подстрека у стваралаштву — наравно, уз измене које су неминовно везане за савремене потребе и за нове техничке могућности, у тежњи за продоховљенијим облицима. Међутим, без поговора је неопходно избегавање промашаја, који се јављају у народној архитектури у Србији где се опонашају византијска или маварска архитектура и декорација; као исход тога дижу се поједине грађевине јав-

* Реферат прочитан на Саветовању о проучавању и заштити етнографских добара и народног градитељства у СР Србији, Београд 22. и 23. маја 1978. године.

Сл. 1. и 2. Просторним уређењем подручја Обедске баре (Срем) успостављају се односи између целокупног простора као природног резервата, насеља Купинова са својим историјским језгром и етнопарком који се у њему образује и других изложбених и рекреативнотуристичких површина.

Fig. 1. et 2. Par l'aménagement de l'espace dans la région de Obedska bara (Srem), de rapports s'établissent entre tout l'ensemble de la planification de l'étendue comme réserve naturelle, agglomération de Kupinovo avec son noyau historique et l'ethnoparc qu'on est en train de former, ainsi que d'autres superficies d'exposition et récréativetouristiques.

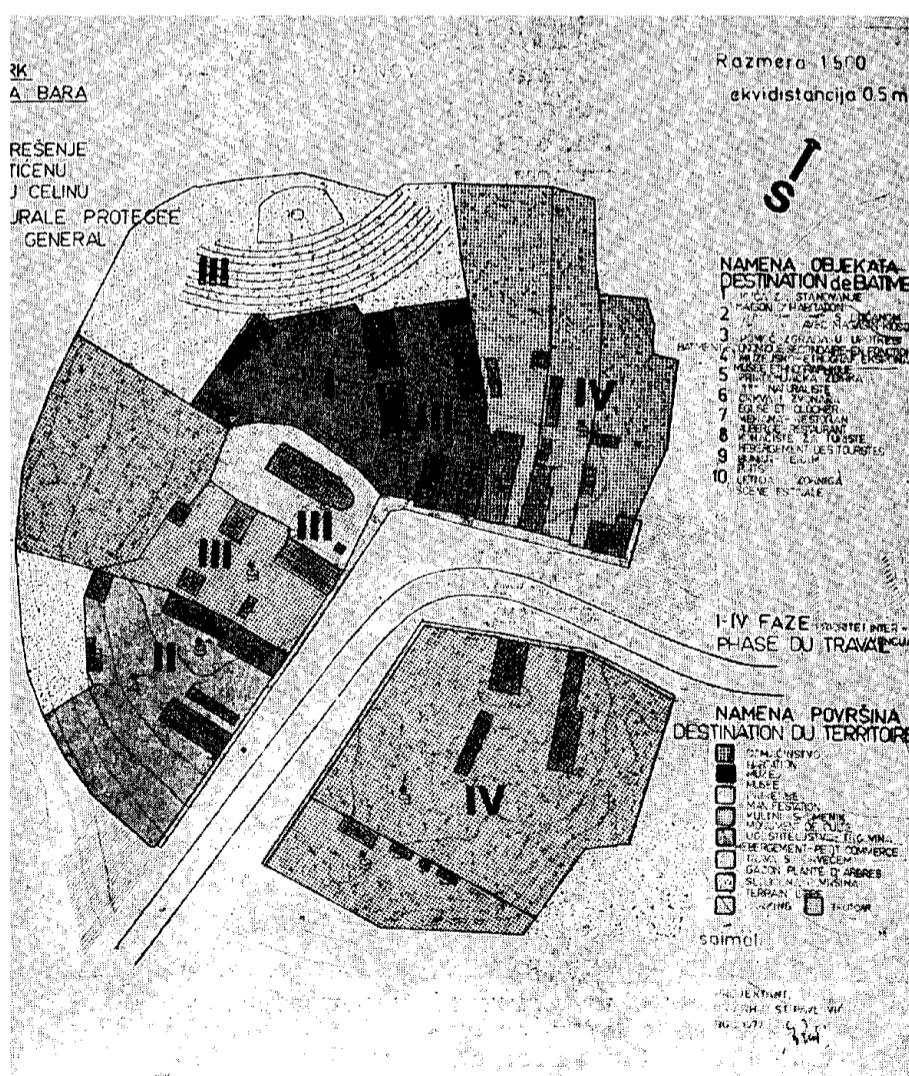
ног карактера, пројектоване ранијих година у духу наших средњовековних цркава и тврђава (извесна надлештва и спортске установе), а у последње време у виду цамије (хотели, па чак и трафостанице!).

Већ је довољно пута подвлачено да се у урбаном и архитектонском погледу све више униформишемо. Стварамо безизразна насеља и куће у њима, у којима, баш због такве једнообразности, својствене било којем делу света, све мање долази до изражаја креативност, односно оригиналност уметничког стваралаштва.

Имајући за основу специфичну географску подлогу, не само наше земље у целини већ и сваког њеног појединог подручја, ие бисмо смели занемарити оне особености које је наш народни неимар својевремено уочио и искористио тако логично, искрено и складно. Он је то све уобличио на оригиналан начин, немајући ни прилику да подражава ономе што са његовим делом и са његовим завичајем не може ни имати ичег заједничког. Одступања се у том погледу донекле намећу новим потребама које изискује данашњица, а она стичу шири друштвени смисао.

Из наведених разлога поборници смо да се наслеђеним вредностима, по могућству, што прикладније користи приликом просторног решавања тла на коме живимо. Еволуција наших насеља и становање у њима представљају један сталан друштвени процес који се логично развија из оног што је раније у том погледу чињено. Континуитет се мора на одређени начин чувати и приликом даљег уобличавања простора — у ширем и у ужем смислу. Тако се постижу и најбоља решења која одговарају нашем човеку садашњег времена. А савремена достигнућа у науци и техници, заједничка целом човечанству, данас тако приступачна свакоме, морају се прилагодити локалним условима и потребама појединаца.

Уређење наших простора на одређене специфичне начине у тесној је вези и са заштитом и унапређењем животне средине. Води се рачуна о коришћењу подручја посебних природних вредности као иационалних или регионалних паркова. То су подручја са изворним и естетским природним одликама и вредностима

које су карактеристичне за одређене регије, а имају културнопросветни, научни, естетски, или туристичкорекреативни значај.

Запажено је већ да се знатан део оваквих површи налази у склопу недовољно развијених подручја са територије наше републике. У њиховом оквиру су се очували и најстарији облици становања, са најархаичнијим видовима народног градитељства. Према томе, са становишта туризма, не поставља се само питање очувања најстаријих делова насеља и појединих карактеристичних објеката у њима, већ и питање заштите и уређења природних резервата у виду националних и регионалних паркова, у којима би се на још убедљивији начин могло доживети исконско народно градитељство. Оно је сачувано у малом броју, разасуто по разним нашим, често неприступачним крајевима, тако да је оправдана иницијатива о стварању локалних, регионалних и централних етнопаркова.

Етнопаркови у целом свету све више долазе до изражаја, јер се у њима, не само чувају поједини одабрани облици неимарства ове врсте и народног стваралаштва, већ се даје прилика широј публици — првенствено ђацима и туристима домаћег и страног порекла — да се боље и лакше увере о правим уметничким вредностима и стилским одликама које су специфичне за поједине крајеве и за народе који у њима живе.

Такве вредности не могу се ни у ком случају поистоветити са великим стилским школама и правцима који су вековима одређивали културне токове, не само појединих народа и једне одређене земље, већ и целог цивилизованог човечанства. Народна стваралаштво — у овом случају постројења која је спонтано градио наш неимар — одише посебном ориганалношћу, уметничким изразом и истанчаним укусом. Та се својства не могу подредити ни једном од уходаних стилских праваца.

Не треба заборавити да су за туризам сваке земље најпривлачније оне вредности — споменичке и природне — које су за одређене крајеве непоновљиве. Од историјскоуметничких дела то можемо очекивати само код оних културних добара (која на посетиоца оставља утисак најубедљивије целовитости. Она га пре

свега обустимају својом временском и друштвеном улогом и чистотом стила. Таквих добара нема много. На прсте се могу набројати археолошка налазишта изузетног значаја, монументални средњовековни споменици култног, фортификационог, па и урбаног карактера, или значајна историјска места из даље и ближе прошлости. За туризам су, међутим, исто толико привлачне и споменичке вредности етнографског обележја — пре свега, аутохтоно градитељство народне архитектуре — у још јачем степену непоновљиве, па би, према томе, могле у одређеним условима постати и занимљивије. Оне би и туризму дале нова надахнућа.

Та фолклорна добра, неодвојива од природне средине, погодују понајпре да се у њиховом оквиру развија сеоски — континентални туризам, који у Србији стиче све више присталица, чак и у промету страних туриста. Због тога је потребно што пре усмерити наш туризам и, према местима у којима се још увек може доживети некадашње народно неимарство, и остале етнографске вредности као туристички привлачни мотиви. Они до данас нису били до вољно уочени, добро коришћени и боље припремљени.

Сачувани облици народне архитектуре у Србији, поштовани и вредновани просторним планирањем пружају, према томе, могућност да пратимо њихов логичан развој. Уклопљени у нове просторне целине, ти облици, овим целинама дају специфичну карактеристику којом се избегава репродукција страних типизираних решења. „Лична карта“ коју наши простори на тај начин стичу постаје особена — привлачна и са становишта развоја туризма.

На крају, сачувани примерци некадашње народне архитектуре у Србији могу у извесном степену инспирисати и савремене пројеканте када је у питању просторно стваралаштво, које има услова да постане изразито за поједине наше крајеве, где се, пре свега, развијају климатска места са рекреативним површима, заснивају викенднасеља и негује домаћи—сеоски туризам. Ту се, више него игде, полаже на јединство природе са градитељством скромнијих размера које би морале стећи један виши степен укуса.

Architecture populaire dans la planification des surfaces et le tourisme

DOBROSLAV St. PAVLOVIĆ

L'architecture nationale comme forme traditionnelle de la création populaire est une matière qui retient le moins l'attention des urbanistes et des architectes. On n'offre presque pas de solution de structure qui en Serbie respecterait cette tradition. Toutefois,

l'aménagement de l'espace est d'une manière spécifiquement déterminée en relation étroite avec la protection et le progrès du milieu vital. Dans les cadres des régions insuffisamment développées, se trouvent précisément les formés les plus

anciennes d'habitations, avec des exemplaires des plus archaïques de l'architecture nationale. Ces valeurs sont aussi du point de vue touristique, les plus attrayantes. C'est pourquoi, ce n'est pas seulement la question de la sauvegarde de certains objets caractéristiques, et des plus anciennes parties de ces agglomérations qui se pose, mais aussi celle du problème de la protection et de l'aménagement des réserves naturelles, sous forme de parcs nationaux et régionaux et des ethnoparcs. Outre cela, des

biens folkloriques, inséparables de l'ambiance naturelle, favorisent dans leur cadre également le développement du tourisme villageois continental, qui rallie en Serbie de plus en plus d'adhérents, et même en ce qui concerne les touristes étrangers. C'est pourquoi il est nécessaire de diriger le plus vite possible, le tourisme en Serbie, vers les endroits où l'on peut encore arriver à voir l'architecture nationale d'autrefois et d'autres valeurs ethnographiques qui au point de vue touristique, ainsi que par leurs motifs non renouvelables, sont attrayants.